

УДК 005:001.8

*В. Г. АНДРІЙЧУК, доктор економічних наук,
професор, академік НААН
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

Сутнісний аспект методології наукових досліджень

Існує безперечна істина: наукове дослідження лише тоді матиме повне наукове і (або) практичне значення, коли воно ґрунтуватиметься на досконалій методології (методологія – від грец. *methodos* – шлях пізнання + *logos* – вчення). Поняття методології не має єдиного трактування в літературних джерелах, у тому числі й у довідниках, що можна пояснити його складністю та багатозначністю. Більше того, навіть у одних і тих же джерелах часто дається декілька визначень методології, які не завжди між собою узгоджені. Неоднозначність у підходах до трактування методології наукових досліджень ускладнює науковий пошук та оцінювання його результатів. Даною обставиною й зумовлюється актуальність означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології наукових досліджень висвітлюються в низці праць вітчизняних та зарубіжних учених, таких як М.Т. Білуха [1], О.В. Крушельницька [4], П.Г. Лузан, І.В. Сопівник, С.В. Виговська [5], А.А. Мазаракі [2], І.В. Попович [9], С.С. Романенко [10], Ю.П. Сурмін [11], Г.С. Цехмістрова [14], Франк Л.Фольфс [15], Мак Гроу – Хіл [16] й інші.

У більшості публікацій поняття методології розглядається за двома аспектами: 1) як вчення про: структуру та способи діяльності; організацію діяльності; науковий метод пізнання; 2) як сукупність методів, що застосовуються в будь-якій сфері діяльності. Така багатозначність сутнісного розуміння методології вимагає поглибленого дослідження цього складного поняття.

Метою статті є оцінювання різних підходів до визначення методології, виокремлення і обґрунтування сутності її складників та розкриття істотних особливостей методології на різних ієрархічних сходах пізнання об'єктивної реальності.

Виклад основних результатів дослідження. Трактування методології як вчення досить поширене в публікаціях вітчизняних учених. Але якщо це вчення, то цілком закономірно виникає запитання: в якій науково-логічній формі воно представлено? Відповісти на це запитання важко, якщо можливо взагалі. Адже ні в філософії, ні в інших науках не виділяється окремий розділ (розділи) про методологію, тобто як вчення, якому мають бути притаманні такі властивості, як змістовність, цілісність, логічність і структурованість. Відсутність такого вчення в зазначеному сенсі зумовлене тим, що методологія міститься в кожній науці як втілення її змістової сутності. Тому правомір-

© В.Г. Андрійчук, 2016

ніше поняття методології трактувати, спираючись на другий аспект (як сукупність методів) із певним уточненням та розвитком вихідного положення.

У контексті сказаного наголосимо, що спроби дати єдине загальне визначення методології навряд чи можуть бути успішними в тому сенсі, що таке визначення втрачає чіткість, стає розпливчастим і важким для усвідомленого сприйняття. Наприклад, в одній із праць читаємо: «Методологія в загальнооглядовому значенні – наука про організацію життя, в тому числі такої його важливої складової, як науково-дослідницька діяльність. Це своєрідна теоретична модель наукового дослідження» [2, с. 256]. Трапляються й інші подібні визначення.

Ми поділяємо точку зору тих авторів, які виділяють кілька рівнів методології. З урахуванням напрацювань таких учених вважаємо доцільним виділяти три рівні методології: філософську (фундаментальну), методологію певної науки і методологію наукового дослідження.

Філософська (фундаментальна) методологія – це найвищий рівень методології, що охоплює всі сфери наукового пізнання. Вона являє собою сукупність філософських методів пізнання. Серед них, як зазначається в праці [6], індуктивний метод Френсіса Бекона, раціоналістичний метод Рене Декарта, діалектичний метод Сократа, Георга Гегеля, К. Маркса, феноменологічний метод Едмунда Гуссерля, системний метод Людвіга фон Берталанфі, Уільяма Ешбі та ін. Крім того, низка інших фундаментальних філософських положень, що також відображають найістотніші властивості об'єктивної реальності, також діють у всіх сферах пізнання і тим самим породжують об'єктивну необхідність їх урахування при здійсненні наукових досліджень у формі всезагальних принципів. Детальніше про це йтиметься далі при розгляді принципів як важливої складової методології.

Методологія певної науки – це сукупність специфічних методів, принципів і прийомів дослідження, що становлять важливу сутнісну змістову основу даної науки й використовуються в процесі подальшого пізнання того сегмента об'єктивної реальності, який є предметом її дослідження. У процесі такого

пізнання даний вид методології постійно збагачується виробленням нових спеціальних методів і принципів наукового пошуку в зазначеному (своєму) сегменті дійсності.

Прикладом правомірності такого трактування методології певної науки може служити, скажімо, наука статистика. Її вагому змістову сутність становить низка методів та прийомів дослідження, таких як метод інформаційного забезпечення (статистичне спостереження), вибірковий метод, метод групувань, дисперсійний аналіз, індексний метод, екстраполяція тренду як метод прогнозування, графічний метод дослідження й інші.

Варто сказати, що деякі вчені виділяють загальнонаукову методологію, яка, на їхню думку, використовується у переважній більшості наук і ґрунтується на загальнонаукових принципах дослідження [14]. При цьому у зазначеній праці навіть не згадується про методологію наукових досліджень. Вважаємо, що немає потреби виокремлювати даний вид методології, оскільки загальнонаукові принципи та методи хоча й використовуються іншими науками тією чи іншою мірою, але вони породжені в межах певних наук і є їх змістовим складником.

Методологія наукового дослідження – це сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предмета дослідження за їх певного співвідношення і субординації. Причому, методологію наукового дослідження можуть репрезентувати ті методи, принципи та прийоми пізнання, які вже створені наукою й набули практичного використання в пізнавальній діяльності різних сфер об'єктивної реальності.

Таке наукове дослідження може містити наукову новизну і мати практичну значущість, якщо зазначений науковий інструментарій використовується для пізнання малодосліджених або зовсім не досліджених процесів та явищ і результати якого представляють інтерес для науки і (або) практики. Але водночас методологію наукового дослідження можуть репрезентувати, крім уже відомого методологічного інструментарію, й такі методи, принципи та прийоми, які удосконалені і (або) сконструйовані дослідником. Такі наукові дослідження відзна-

чаються особливою науковою вагомістю і є двигуном розвитку науки, а отже, і суспільного прогресу.

Методологію наукового дослідження можуть становити не лише методи, принципи, прийоми, що є специфічними для науки, в межах якої здійснюється дане дослідження, а й такі, що розроблені іншими науками – від філософії до конкретних спеціальних наук. У зв'язку з цим варто наголосити, що якість методології, яка неодмінно відбивається на якості результатів дослідження, безпосередньо залежить від багатоманітності та глибини й уміння застосування методологічного інструментарію, а також (часто вирішально) від його удосконалення і конструювання дослідником.

Для глибшого розкриття сутності методології виникає потреба в обґрунтованому трактуванні її складників: методу, принципу, прийому. Провідне місце серед яких належить методу.

Адже будь-яке дослідження явищ, процесів, предметів, будь-яке наукове пізнання дійсності вимагає застосування певних методів. Визначення сутності поняття «метод» залишається до цього часу певною мірою дискусійним у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Скажімо, професор Frank L.Y. Wolfs метод наукових досліджень визначає як процес, за якого вчені (вчений) у певному періоді часу прагнуть побудувати надійну теорію сутності певного об'єкта чи явища [15].

Водночас в Енциклопедії науки й техніки Мак Гроу-Хіл метод наукових досліджень трактується як сукупність стратегічних або формалізованих правил і процедур, які використовуються при здійсненні наукових досліджень для досягнення успішного результату [16].

Як бачимо, у цих визначеннях поняття «метод» трактується по-різному. Якщо в першому з них наголос робиться на процесі побудови точної, неупередженої теорії сутності певних явищ чи об'єктів, то в другому – на сукупності правил і процедур, що використовуються в наукових дослідженнях.

У працях вітчизняних авторів також є відмінності у тлумаченні поняття «метод». Проте більшість із них за своїм основним змістом наближена до визначення методу,

що дане в Енциклопедії Мак Гроу-Хіл. Так, у Сучасному тлумачному словнику української мови поняття «метод» подається як: 1) спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, підхід до вивчення життя і його відображення; 2) прийом або система прийомів, що застосовуються в певній галузі діяльності (наука, виробництво тощо) [12, с. 473]. У праці [2, с. 42] метод наукових досліджень тлумачиться як сукупність канонів, призначених управляти процесом одержання наукових знань, що ґрунтується на спостереженні, випробуванні, обґрунтуванні та розробці теорії.

Більш конкретне визначення методу подане в праці С.С. Романенка. В ній, зокрема, зазначається, що метод у широкому розумінні означає «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач. І далі вказується, що метод – це система правил та прийомів, підходу до визначення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення, це спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності [10].

На підставі узагальнення викладених підходів до тлумачення поняття «метод», а також підходів інших авторів, є підстави дане поняття трактувати так: метод (від грец. *methodos* – шлях до чого-небудь) у науці – це шлях дослідження об'єктивної реальності, вектор руху від невідомого до відомого, спосіб (інструмент) пізнання і встановлення істини, що включає в себе сукупність певних прийомів, правил, процедур, операцій (дій), приписів, поєднаних у відповідний алгоритм, завдяки використанню якого пізнавальна діяльність людини стає цілеспрямованою, упорядкованою, послідовною й у підсумку спроможною розв'язувати головні завдання науки – відкриття законів і закономірностей, забезпечувати приріст нових знань за іншими напрямками наукового пошуку в інтересах людства.

Метод є усвідомленим дослідником способом досягнення мети – певного результату в науковій та практичній діяльності. Він дає знання того, яким чином можливо й доцільніше розв'язувати те чи інше завдання, абстрагуючись при цьому від другорядного та

концентруючи сили на істотному. Отже, метод орієнтує дослідника на те, як пізнавати, тобто що саме і як потрібно зробити, щоб знайти шукану істину.

Дослідник, використовуючи у пізнанні ті чи інші методи (метод) дослідження, повинен брати до уваги, що для них характерні певні важливі особливості, нехтування якими може призвести до небажаних результатів. Так, Р. Фрейман, лауреат Нобелівської премії з фізики, зазначає, що метод «живого» дослідження такий же індивідуальний та неповторний, як і його предмет та особа дослідника. І дійсно, кожному методу притаманна якась певна, лише йому властива пізнавальна спроможність.

Звідси випливає, що, по-перше, застосування відповідного методу (методів) може забезпечити досягнення поставленої мети лише за дослідження певного кола проблем, тоді як для пізнання інших сторін об'єктивної реальності вони стають непридатними. По-друге, особливість пізнавальних можливостей кожного із методів дослідження унеможлиблює створення універсального методу, крім загальнонаукових методів, що використовуються на найвищому щаблі пізнання. По-третє, прискорений розвиток науки, потреба в подальшому пізнанні об'єктивної реальності вимагають не лише вмілого використання накопиченого людством арсеналу методів дослідження, а й вироблення і застосування якісно нових методів наукового пошуку. Адже нові великі відкриття можливі лише завдяки застосуванню саме таких новітніх методів.

Більше того, сам метод нерідко стає науковим відкриттям, наприклад, симплекс – метод, розроблений радянським ученим Л.В. Канторовичем, лауреатом Нобелівської премії з економіки за внесок у теорію оптимального розподілу ресурсів. Причому, створення нового методу можливе лише тоді, коли воно (створення) ґрунтується на досконалий теорії чи теоретичній концепції. Тому від їх фундаментальності значною мірою залежить потужність його пізнавальної спрямованості. Вона проявляється, врешті-решт, у його здатності стати в руках дослідника надійним інструментом здобуття таких нових знань про досліджувані явища, проце-

си, предмети, які мають наукову і (або) прикладну цінність, піддаються відтворенню (неодноразовій перевірці), збереженню та просуванню.

Щоб у кінцевому підсумку одержати істинний (об'єктивний) результат, недостатньо досконалості самого методу. Необхідне й уміле його застосування, яке безпосередньо вже залежить від кваліфікації самого дослідника. Тому є підстави стверджувати, що в цьому сенсі метод не позбавлений певної суб'єктивності, хоча будучи створений людиною (суб'єктом), він, по суті, стає загальносуспільним надбанням, тобто об'єктивним.

Варто звернути увагу і на таку обставину. Людина, намагаючись дослідити певне явище чи процес та одержати об'єктивний результат, повинна вирішити непросте для себе питання: який саме метод (методи) дослідження доцільно використати, щоб досягти поставленої мети. Вміння правильно вибрати метод – це мистецтво дослідника, його наукова компетентність, один із видів здатності такого дослідника забезпечувати приріст нових знань. Саме завдяки правильно вибраному методу й таланту дослідника здійснюються відкриття, пізнається глобальна сутність явищ і процесів, виявляються тенденції й закономірності їх розвитку. Тут доречно провести аналогію з відомим висловом: військо, що не забезпечене зброєю, приречене на поразку. Дослідник, який недостатньо володіє методами наукового дослідження, не спроможний одержати нові знання, що мають наукову і (або) прикладну значущість, тобто він приречений на невдачу.

На важливість правильного вибору методу дослідження ще у XVIII ст. звертав увагу видатний англійський філософ Френсіс Бекон. Він, зокрема, порівнював правильно вибраний метод у пізнанні об'єктивної реальності зі світильником, який освітлює подорожньому шлях у темряві [4, с. 89].

Важливим складником методології є принципи (принцип від лат. *principium* – основа, начало). Трактуювання терміна «принцип» у довідкових та наукових джерелах за своєю сутністю в основному збігається. Так, у Сучасному тлумачному словнику української мови принцип – це те, що лежить в ос-

нові певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо. Словник також розкриває і друге значення цього терміна – внутрішнє переконання людини, практичні моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті та діяльності [12, с. 720]. За В.І. Далем, принцип визначається як наукове чи моральне начало, основа, правило, від якого не відступають [13, с. 431].

У науці принципи – це вихідні основи, суттєві й неодмінні положення (твердження), яким повинні відповідати певні знання, теорії, гіпотези, концепції, світогляди. Іншими словами, принципи – це ті важливі вимоги, яких потрібно дотримувати в процесі наукового пізнання, завдяки чому досягається певна спрямованість його руху до істини. Ми тут наголошуємо на спрямованості руху до істини, а не на самій істині, бо остання є продуктом пізнання. Проте такий продукт неможливо було б створити без дотримання відповідних принципів.

Наукове пізнання насамперед повинне спиратися на фундаментальні, філософські положення, що відображають найістотніші властивості об'єктивної реальності. Необхідність їх урахування означає, що по відношенню до наукового пізнання такі філософські положення, як уже зазначалося, стають основоположними методологічними принципами. Зокрема, при дослідженні явищ і процесів у тому числі й економічних, необхідно:

враховувати дію законів діалектики: єдності та боротьби протилежностей, трансформації кількісних змін у якісні й заперечення заперечення;

розглядати явища і процеси:

а) всебічно в тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості (принцип детермінації), бо в іншому разі не було б можливості пізнати явища, процеси й предмети, які ми не відчуваємо безпосередньо. При цьому логіка мислення втратила б своє значення, оскільки вона ґрунтується саме на таких зв'язках;

б) історично – як і за яких умов досліджуване явище виникло та які стадії історичного розвитку воно пройшло. Завдяки цьому з'являється можливість розкрити сутність явища нині й прогнозувати його розвиток у майбутньому. З цього приводу Джон Бернал

писав, що в науці більше, ніж у будь-якому іншому інституті, необхідно вивчати минуле для розуміння сучасного і панування над природою в майбутньому;

в) не статично, а динамічно у постійному розвитку від нижчого до вищого;

пізнавати явища й процеси, прогнозувати їх кількісні та якісні зміни, спираючись на важливі парні філософські категорії: змісту і форми, сутності та явища, загального, одичного та особливого, необхідності й випадковості, причини і наслідку.

Важливим є принцип діалектичної єдності теорії та практики. Він передбачає, що процес пізнання відбувається в певній логічно побудованій послідовності – від спостереження (споглядання) за об'єктивною реальністю (процесами, явищами, предметами) до пояснення й узагальнення, а від нього – до практики як критерію істини. По суті, йдеться про гегелівський принцип сходження думки від абстрактного до конкретного. За висловом Г.Гегеля, істина завжди конкретна завдяки синтезу властивостей і співвідношень досліджуваних об'єктів. У підсумку знання про об'єкт дослідження поглиблюються, стають різнобічними, а відтак, конкретнішими.

Між теорією і практикою завжди має бути тісний зв'язок. Теоретичні розробки тоді набувають завершеності, коли вони перевіряються практикою, бо саме на практиці вони підтверджуються або спростовуються, або набувають додаткового імпульсу для удосконалення. З іншого боку, практика як особлива сфера людської діяльності не може набути подальшого розвитку без передової теорії. Без неї її очікує стагнація і рутинність з усіма впливаючими звідси негативними наслідками для людства.

Серед загальнонаукових методологічних принципів на особливу увагу заслуговують, на наш погляд, такі:

принцип об'єктивності, реалізація якого вимагає всебічного врахування факторів, що впливають на досліджуване явище чи процес, обґрунтованості вихідних даних, вибору адекватних способів розв'язання проблеми, аналізу й оцінювання його можливих варіантів. Тобто, альтернативність наукового пошуку, а також неупередженого опису

результатів дослідження та можливостей і умов для їх відтворюваності;

принцип доказовості, що тісно переплітається з принципом об'єктивності. Суть даного принципу полягає в тому, що дослідник повинен не просто висувати якість твердження, а доводити, аргументувати правомірність такого твердження, його відповідність критеріям істини;

принцип системності. Він передбачає, що кожний процес, явище варто розглядати як певну систему, що має низку підсистем із визначеними структурами, метою та функціями. Згідно з теорією систем для кожної системи притаманні такі властивості, як цілісність, самоорганізація, структурованість, взаємозв'язок, функціональність. Звідси випливає, що дотримання цього принципу при здійсненні наукових досліджень вимагає розглядати досліджувані об'єкти як такі, в якому окремі його частини (підсистеми) інтегровані в єдине ціле; функції підсистем підпорядковані функціям систем у цілому (примат цілого над його складовим); ієрархічність побудови – підсистеми нижнього рівня підпорядковані підсистемам вищого рівня; існування тісного взаємозв'язку між окремими частинами (підсистемами), завдяки чому досягається єдність системи.

У науковій літературі, присвяченій методології й методам наукових досліджень, нерідко деталізують наведені загальнонаукові принципи, розглядаючи їх як самостійні, або ж поєднують в одному принципі кілька, з чим важко погодитися. Наприклад, виділяють принцип сутнісного аналізу, що передбачає розкриття суперечностей у предметі дослідження, простеження взаємозв'язку і взаємозалежності кількісних та якісних змін, руху до вищих рівнів розвитку зі збереженням усього позитивного[3]. Тут, як бачимо, в одному принципі поєднано щонайменше три самостійних принципи.

Водночас в окремих джерелах виокремлюють також принципи, до яких ми не зверталися. Наприклад, виділяють термінологічний принцип, що передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, уточнення змісту понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їхнє місце

в понятійному апараті теорії, на базі якої буде здійснено дослідження [7].

Доцільність виокремлення такого принципу є дещо сумнівною з огляду на те, що будь-яке наукове дослідження ґрунтується на відповідній теорії (теоретичних засадах) із притаманними їй (їм) категоріями та поняттями, що вимагає розкриття їхньої сутності, взаємозв'язку, а головне – аналізу повноти відображення ними змістовного наповнення досліджуваних явищ і процесів. Це – самоочевидний факт, за якого та чи інша розробка набуває статусу наукового дослідження.

Розкриті принципи філософського рівня й загальнонаукові методологічні принципи повинні братися до уваги при здійсненні будь-яких наукових досліджень незалежно від того, яку саме науку вони репрезентують. Разом із тим у багатьох наукових дослідженнях розв'язання певної наукової проблеми вимагає врахування не тільки розглянутих, а також спеціально обґрунтованих локальних принципів, без дотримання яких досягти раціонального розв'язання даної проблеми було б неможливим.

Прикладом таких локальних (спеціальних) принципів можуть бути принципи діяльності сільськогосподарського виробничого кооперативу: добровільність членства в кооперативі та безперешкодний вихід із нього; обов'язковість трудової участі в діяльності кооперативу; відкритість і доступність членства в кооперативі для тих, хто визнає його статут; демократичний характер управління кооперативом; однакові права членів кооперативу у прийнятті рішень та ін. Ще один приклад – принципи планування (за Файолем А.): єдність (системність), безперервність, гнучкість, точність. Р. Акофф обґрунтував ще й п'ятий принцип – план повинен складати той, хто має його виконувати.

Спеціальні (локальні) принципи є складовою методології наукового дослідження та їхня розробка (обґрунтування) залежно від значущості може розглядатися як один з елементів його наукової новизни.

У наукових дослідженнях досить часто використовується і такий складник методології, як прийом. У літературних джерелах із

проблематики наукових досліджень зміст прийому як наукового терміна, на жаль, не розкривається. Тому залишається «річчю в собі» не лише питання сутності цього терміна, але і його співвідношення з поняттям «метод», а відтак, і сфери застосування. У довідковій літературі також не знаходимо чіткості в трактуванні прийому з наукової позиції. Скажімо, в Сучасному тлумачному словнику української мови прийом визначається як: 1) спосіб виконання чого-небудь; 2) метод дослідження чого-небудь; 3) захід для досягнення певної мети [12, с. 718]. Як бачимо, в даному разі в науковому сенсі прийом ототожнюється з поняттям «метод».

Вважаємо, що прийом як науковий термін має два значення:

1) як самостійний спосіб пізнання, що відзначається простим алгоритмом, легкістю застосування та не передбачає певних етапів (кроків) практичної реалізації, що якісно різняться між собою. Наприклад, прийом побудови інтегральних показників за алгоритмом середньої геометричної;

2) прийом як важлива складова ланка певного методу пізнання, яка в сукупності з іншими його ланками (складниками) надає йому цілісності. Проте навіть відокремлене використання такої ланки дає змогу досягнути поставленої перед науковим дослідженням мети. Наприклад, у методі статистичних групувань можна виокремити такі прийоми, як побудова варіаційних групувань і полігону розподілу, факторних групувань, комбінаційних групувань, групувань за результативною ознакою.

Спираючись на викладене, доходимо висновку, що коли йдеться про прийом як складник методології науки, то його правомірно використовувати лише у першому своєму значенні, тобто як самостійний спосіб пізнання. У методології наукових досліджень прийом можна використовувати у двох значеннях. Скажімо, дослідник при розробці певної проблеми лише частково використав метод статистичних групувань, а саме прийом комбінаційних групувань. Водночас він може використати прийом як самостійний спосіб пізнання, наприклад, згаданий уже прийом побудови інтегрального показника

чи прийом зважування. Причому розробку нового прийому як самостійного способу пізнання є всі підстави розглядати як наукову новизну наукового дослідження.

Практичне використання в процесі пізнання викладених результатів дослідження дасть змогу, на наш погляд, дослідникам ґрунтовніше формувати методологію здійснюваного ними наукового дослідження, виокремлювати її складники і на цій основі чіткіше та повніше представляти його наукову новизну.

Висновки. Вагомі наукові результати можна одержати лише на основі використання досконалої методології. Намагання низки вчених дати єдине трактування методології не можна назвати успішними. Тому виправдано здійснювати трактування методології на трьох рівнях пізнання: філософському (фундаментальну) методологію, методологію певної науки і методологію певного дослідження. Складниками методології є методи, принципи та прийоми дослідження.

Особливістю методології наукового дослідження є те, що вона може складатися не лише з методів, принципів і прийомів, що є специфічними для науки, в межах якої здійснюється дане дослідження, а й такі, що розроблені іншими науками. Змістовність методології наукового дослідження визначають насамперед її методи. Але водночас важливу роль відіграють також принципи – ті важливі вимоги, яких потрібно дотримувати в процесі наукового пізнання, щоб досягти поставленої мети.

Крім фундаментальних філософських положень, що набувають статусу принципів, у процесі наукового дослідження потрібно дотримувати і таких загальнонаукових важливих принципів, як принцип об'єктивності, доказовості, системності, єдності теорії та практики.

При розробці багатьох проблем виникає потреба в обґрунтуванні локальних (спеціальних) принципів, які можуть становити наукову новизну дослідження. Прийоми в наукових дослідженнях також відіграють важливу роль і можуть бути використані як самостійний спосіб пізнання або як одна з ланок певного методу дослідження.

Список використаних джерел

1. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: підруч./ М.Т. Білуха. – К.: Вища шк., 1997. – 272 с.
2. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, апробація): навч. посіб.; за ред. А.А. Мазаракі. – 2-ге вид., доп. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с.
3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: lib.chdu.edu.ua/pdf/posibniki/327/7.pdf
4. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2006. – 206 с.
5. Лузан П.Г. Основи науково-педагогічних досліджень / П.Г. Лузан, І.В. Сопівник, С.В. Виговська. – К.: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2010. – 220 с.
6. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Методологія>.
7. Методологія та методи наукового дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.refine.org.ua/pageid-4859-2.html.
8. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів; за ред. А.Є. Конверського. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
9. Попович І.В. Методика экономических исследований в сельском хозяйстве / И.В. Попович. – М.: Изд-во «Экономика», 1973. – 280 с.
10. Романенко С.С. Методологія і методи наукового дослідження / С.С. Романенко. –К.: ІЕЕСУ, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: snul.kdu.edu.ua/courses/NDRS/ek_3.pdf.
11. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підруч. для науковця / Ю.П. Сурмін. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум» з удосконалення менеджменту освіти в Україні, 2006. – 320 с.
12. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2006. – 1008 с.
13. Толковый словарь великорусского языка. Т. 3/ В.И. Даль. – М.: Гос. изд. иностр. и нац. слов, 1995. – 620 с.
14. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. С. Цехмістрова; Київ. ун-т туризму, економіки і права. - К. : Слово, 2003. – 240 с.
15. Scientific method (English): home page of prof. Frank L.Y. Wolfs. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, N 4 14627, USA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teacher.pas.rochester.edu/phylabs/appendix/appendix.html>.
16. Scientific methods (English) Sci – Tech Encyclopedia: McGraw – Hill Encyclopedia of Science and Technology, 5th edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.answers.com/topic/scientific-method>.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016 р.

*

УДК 338.432.009.12:636

*В.Д. ЄВТУШЕНКО, здобувач
Національний університет біоресурсів і
природокористування України*

Оцінка конкурентоспроможності продукції скотарства

Постановка проблеми. Аналіз функціонування вітчизняного ринку молока показує про посилення тут останніми роками негативних тенденцій, що пов'язані як зі зменшенням обсягів виробництва молока, так і з низьким рівнем його конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства являє собою процес, який потребує управління на основі страте-

гічного підходу. Для побудови ефективної системи управління конкурентоспроможністю продукції потрібно виявити й проаналізувати всю систему чинників конкурентоспроможності продукції, їхній взаємозв'язок та взаємодію між собою як у процесі виробництва, так і на внутрішньому й зовнішньому ринках. Разом із тим проблема побудови системи управління конкурентоспроможністю продукції скотарства суттєво ускладнюється

© В.Д. Євтушенко, 2016